

ФІЛОСОФІЯ

УДК 301.28

Є. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ МОЛОДІ: ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ

Здійснено соціально-філософський аналіз сутності соціальної активності молоді. Доведено, що соціальна активність – це ініціативна та добровільна участь молоді у різних сферах суспільного життя. Вона може виявлятися однаковою мірою як в одній, так і в багатьох сферах життєдіяльності соціуму. Соціальна активність молоді має деяку специфіку, наприклад згасання політичної участі молоді в житті суспільства.

Ключові слова: громадянська діяльність, громадянська активність, соціальна активність, соціальна активність молоді, потреби, інтереси, мотиви.

Актуальність проблеми. Статтю присвячено теоретичному аналізу сучасного стану вивчення проблеми соціальної активності молодих людей, виявом якої є громадська діяльність. Розглянуто джерела соціальної мотивації людини. Описано види мотивів громадської діяльності молоді, зокрема потреби, інтереси, цінності.

Питання є актуальним, бо розбудова демократичної держави та громадянського суспільства як одного з найважливіших її елементів неможлива без активної участі людей в її суспільно-політичному, економічному, культурному і духовному житті. Процеси трансформації українського суспільства, суспільно-політичні зміни, які відбуваються в країні, зумовлюють актуальність розгляду проблеми соціальної активності громадян та їх вплив на ці процеси. Питання активності молоді в суспільному житті є важливим аспектом цієї проблеми. Особливо актуальною ця проблема стає з огляду на те, що зростання економічних показників випередило розв'язання проблем перебудови суспільних інституцій та розвиток громадської активності у процесах реформування.

Аналіз досліджень і публікацій показує, що проблеми соціальної активності молоді розглядаються як у філософії, та і в суміжних науках, зокрема у психології, соціології та політології. Останніми десятиліттями ця тема досліджується представниками американської та європейської психологічної науки, про що свідчать праці Р. Патнема, М. Левицької, Б. Левенштайн, Е. Шофера, Г. Хімяк та ін. В українській науці дослідження соціальної активності людей, на жаль, нечисленні і мають переважно соціологічний характер – це праці В. Андрущенко, О. Якуби, Ю. Пятіна, Н. Цибри, М. Лукашевича, Н. Даниленко, Л. Сохань, В. Тарасенко.

У контексті цього **метою** статті є потреба досліджувати соціальну активність молоді, аналізувати мотиви громадянської діяльності молоді людини¹.

Більшість дослідників відмічають, що соціальна активність виявляється у трудовій, суспільно-політичній, пізнавальній та духовній діяльності (Л. М. Архангельський, В. І. Водоп'янов, Є. П. Поліканова, А. В. Ключев, Т. С. Лапіна). Одні дослідники вважають, що соціальну активність слід розглядати як якості людини, як її здібності до взаємодії із середовищем (В. Г. Мордкович, Ю. П. Пятін, О. О. Якуба). На думку інших, соціальна активність пов'язана із творчістю. Це творча створювальна діяльність, яка характеризується намаганням зробити свій особистий внесок у перебіг того чи іншого суспільного процесу, розвиток суспільного життя (Е. Ануфрієв).

На думку польського психолога Я. Рейковського, соціальну активність можна характеризувати з огляду на такі її елементи:

– суспільний об'єкт, на користь якого людина чинить певні соціальні дії. Серед них учений виокремлює такі: конкретна особа, спільнота (більша чи менша група людей), інституція (організація, товариство, партія, заклад), ідея (ідеологія, певна система норм, духовні цінності). Отже, громадську діяльність можна віднести до соціальної активності на користь інституцій. Дослідник у своїх дослідженнях приділяв увагу вивченню соціальної активності на користь інших осіб, а діяльність на користь інших суспільних об'єктів не була вивчена ґрунтовно;

– цілі діяльності (стосовно осіб) – відшкодування шкоди чи збільшення кількості благ в тілесній, матеріальній, моральній, орієнтаційній, практичній, емоційній сферах іншої людини. Хоча Я. Рейковський виокремив цілі діяльності лише стосовно інших осіб, на нашу думку, доцільно було б виокремити й цілі діяльності стосовно інших суспільних об'єктів, зокрема суспільних інституцій, серед яких важливими є громадські організації;

¹ Тема цієї статті безпосередньо пов'язана з комплексною цільовою програмою НДР «Філософські та культурологічні проблеми духовного життя суспільства та розвитку особистості», яку здійснює кафедра філософії Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

– витрати, які несе суб'єкт унаслідок вияву соціальної активності, серед яких автор розрізняє природні (час і енергія, потрібні для виконання діяльності) та додаткові (певна тілесна, матеріальна, моральна чи емоційна шкода тощо);

– часовий вимір соціальної активності: короточасні, одноразові дії; повторювані в часі дії; дії, що тривають протягом значної частини життя. Отже, активність громадян у різних сферах суспільного життя може бути одномоментною (участь у страйку), періодичною (участь у виборах) або постійною [11, с. 133–134].

Автор статті вважає, що соціальну активність доцільно визначати через потреби й інтереси особистості [10, с. 88].

Соціальна активність, на наш погляд, відбивається у комплексі особистісних якостей, реалізованих у творчій діяльності, яка базується на потребах та інтересах особистості. Якщо конкретизувати цей вислів стосовно молоді, то її соціальна активність являтиме собою комплекс якостей і властивостей молодих людей, що є умовою їх професійної підготовки, ідейно-морального удосконалення, засвоєння цінностей людської культури і самореалізації в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

У свою чергу, соціальна активність, якщо її розглядати конкретно, може бути різною і виявлятися по-різному залежно від того, які цілі переслідує особистість і якими мотивами вона керується. Тобто соціальна активність молоді може бути прогресивною, спрямованою на благо самої особистості та суспільства, а може бути негативною (наприклад, кримінальні елементи, хулігани тощо).

Виходячи з наведеного, доцільно виділяти основні критерії соціальної активності.

1. Інтереси, потреби та цінності, на які спрямована активність. Цей критерій дозволяє виявити широту цінностей особистості, рівень її інтересів. Саме за цим критерієм перш за все активність можна поділити на позитивну і негативну. Найвищою цінністю є життя людини, причому життя заради блага інших людей. Позитивно активна особистість живе заради суспільних інтересів, а не тільки для себе. Піклуючись про все суспільство взагалі, така особистість тим самим робить добро всім, а тому й собі. Це вищий ступінь усвідомлення свого призначення як людини. На жаль, у нашому суспільстві є багато соціально активних людей, які піклуються перш за все про себе, та є й такі, які під виглядом позитивної соціальної активності в дійсності переслідують особисті або певні злочинні інтереси конкретної групи.

2. Рівень, на якому особистість сприймає інтереси, цінності та потреби. Це сприйняття відбувається на трьох рівнях: емоційному, на рівні знань та рівні вольових спрямувань.

На емоційному рівні цінності засвоюються поверхово, часто без проникнення в їх сутність, але в яскравій, емоційній формі. Прикладом вияву такої активності можуть бути люди, які, не розібравшись у сутності певних процесів, можуть збудити натовп, повести його за собою і, як часто трапляється, наробити достатньо лиха. З такою активністю можна зустрітися на деяких мітингах, під час або частіше після футбольних матчів, коли емоційно збуджені болільники ламають і перевертають все на своєму шляху. Такі дії спровоковані якоюсь емоційно активною особистістю. Але емоційний рівень не означає тільки негативність, така активність може бути досить корисною для суспільства в цілому або для окремих його груп. Вияв героїзму, часто замішаний на емоціях особистості, приводить до позитивних наслідків.

На рівні знань глибше й конкретніше засвоюються цінності і потреби; цей рівень передбачає розуміння особистістю самої сутності процесу чи знання його основних причин. Тому активність на цьому рівні зовнішньо може бути менш помітною, але ефективнішою та впливовішою. Якщо емоційно активна особистість може повести за собою натовп на будь-які справи, то особистість, яка є активною на рівні знань, може вказати, куди саме і як треба цей натовп вести, або взагалі нікуди його вести не треба. Від такої активності, як правило, виграють усі.

На рівні вольових спрямувань формуються певні соціальні настанови, готовність до дій. На цьому рівні від особистості, як правило, потрібні рішучість, вміння взяти на себе відповідальність і керування певними діями людей тощо. Часто активні особистості на цьому рівні бувають досить стриманими у своїх емоціях, вони можуть не бути сильно обізнаними щодо аналізу причин і послідовності певного процесу, але, маючи поруч досить обізнаних радників, беруть на себе керівництво, контроль і відповідальність за конкретні дії як свої, так і керованих ними людей. Такими часто бувають політичні ватажки або розсудливі адміністратори на підприємствах тощо.

Усі перелічені критерії соціальної активності можуть бути притаманними одній і тій самій особистості, але це, як правило, буває досить рідко. Частіше кожній окремій особистості притаманний один із зазначених рівнів. Але у будь-якому разі ефективність соціальної активності можлива лише за наявності єдності всіх трьох рівнів: поєднання знань, почуттів та волі.

3. Характер реалізації цінностей, інтересів, потреб. Тут розкриваються особливості їх реалізації. Показниками рівня реалізації виступають характер, масштаби, результати та форми діяльності. Тут важливо, як реалізуються певні інтереси, потреби: формально чи творчо, якщо творчо, то який рівень цієї творчості, суперечливо чи логічно послідовно, однопланово чи багатопланово тощо. Від виконання цих умов залежить результат певної діяльності, на який і спрямована соціальна активність особистості або їх груп. Для успішної діяльності і досягнення бажаного результату потрібне узгоджене поєднан-

ня всіх трьох критеріїв активності. Якщо це правило не виконується, то активність стає неповною, неефективною, невірноваженою, що не тільки не поліпшує стан суспільства, а часто призводить до згубних наслідків. Там, де в соціальній активності переважають емоції, часто й виникають конфліктні ситуації, які у такому випадку розв'язуються зовсім неналежним чином. Багато національних конфліктів мають саме такий характер.

Отже, в механізмі спонукальних сил соціальної активності молоді є потреби та інтереси. Вони справляють визначальний вплив на мотивацію особистості.

Аналіз статистичних даних активності молоді в нашій державі свідчить про це. Дослідження, проведене організацією «Молодіжна альтернатива» в Києві серед студентів вищих навчальних закладів у 2006–2008 рр. щодо молодіжної активності, дозволило зробити такі висновки [4].

Матеріал підготували за результатами двох хвиль соціологічного дослідження «Українська молодь: потенціал політичної мобілізації», проведеного Дослідницькою групою «Молодіжна альтернатива» у червні — липні 2006 р. та березні — квітні 2008 р. Об'єктом дослідження стали українці віком від 16 до 24 років. Методичною основою дослідження було всеукраїнське опитування молоді за загальноукраїнськими виборами. Загальний обсяг виборчої сукупності склав 1866 респондентів у першій хвилі та 2856 – у другій. Одним із завдань дослідження стало оцінювання рівня політичної активності та політичної участі української молоді. Нижче наведено основні результати опитування, що належать до цього завдання. У дослідженні соціально-політичну активність молоді розглянуто в декількох параметрах, у тому числі й як інтерес до політики, декларована політична активність, політична участь, протестна активність і тощо.

1. Інтерес молоді до політики. Тією чи іншою мірою інтерес до подій у політичному житті країни декларують близько 40 % опитаної молоді віком 16–24 роки; не цікавляться політикою – 59 % (табл. 1).

Таблиця 1

Чи цікавиться Ви політикою?

Показник	Липень 2006 р.	Березень 2008 р.	Жовтень 2008 р.
Молодь 16–24 років			
Цікавлось	40	40	37
Не цікавлось	59	58	62
Не можу відповісти			121

Приблизно таким є співвідношення тих, хто цікавиться і не цікавиться політикою в суспільстві в цілому. Ще два-три роки тому молодь демонструвала в опитуваннях більш низький рівень інтересу до політики порівняно

з усім населенням. Протягом цих років частка тих, хто заявляв про свій інтерес до політики, знижувалася, а серед молоді цей показник залишався більш-менш стабільним.

Чинниками, що диференціюють інтерес до політики, є вік респондентів, а також місце їх проживання. Чим респонденти молодші, чим далі проживають від Києва та великих індустріальних центрів, тим нижче їх інтерес до політики і відповідно навпаки.

Те, що політичне життя є фоною сферою для більшої частини молоді, досить закономірно, враховуючи, що в цьому віці головну увагу сконцентровано на навчанні і родині, а також на роботі. Як бачимо з наведених даних, політика, громадська діяльність є пріоритетними, як і минулого року, тільки для 4 % опитаних (табл. 2).

Таблиця 2

Які сфери життя людей для Вас найважливіші?

Основна сфера	Липень 2006 р.	Березень 2008 р.
Навчання	68	69
Родина, діти	65	67
Робота, справа	56	57
Кар'єра, просування по службі	27	33
Дозвілля, веселе проведення часу, туризм	18	16
Фізична культура, спорт	11	13
Релігія	4	5
Політика, громадська діяльність	3	4
Не можу відповісти	3	1
Нічого з переліченого	1	0

2. Політична активність і політична участь сучасної молоді. Як опитування, так і реальна практика показують, що політична і громадська активність молоді порівняно невисока: її значна частина не бере жодної участі в суспільному і політичному житті.

Помітно зріс рівень декларованої електоральної активності української молоді – з 23 % у 2006 р. до 35 % у 2008 р.

Навіть серед різноманітних груп молоді помітна істотна диференціація як щодо політичної активності, так і щодо тих чи інших форм. І в цьому разі одним із головних диференціюючих чинників є вік респондентів. Особливо це помітно на рівні електоральної активності: серед респондентів із правом голосу віком 19–20 років у виборах взяли участь 46 %, віком 21–22 роки – 55 %, а віком 23–24 роки – 61 %.

У той же час дослідження показують, що зросла потреба молоді в готовності стати членом будь-якої політичної партії.

Результати дослідження продемонстрували зростання потенціалу партійної мобілізації молоді. Тільки за один рік частка молодих українців, які визначили, що готові стати членом будь-якої політичної партії чи молодіжної організації, збільшилася з 15 % до 21 % (табл. 3).

Таблиця 3

**Чи хотілось Вам стати членом будь-якої політичної партії
чи молодіжної організації?**

Основний показник	Липень 2007 р.	Березень 2008 р.
Хотілось	15	21
Не хотілось	76	69
Вже є членом політичної партії, молодіжної організації	2	1
Важко відповісти	7	9

На наш погляд, відмічена позитивна динаміка прагнення молоді до партійної участі свідчить про зростання не політичної активності, а, скоріше, потреб підготуватися до роботи в тій чи іншій політичній системі. Активність не змінюється, а аналізується у прагненні частини молоді до включення в партійну структуру, фактично – до більш комфортних форм політичної участі. Отже, найбільшу активність у даному випадку демонструють респонденти, які проживають у маленьких містах та у селі. Саме для цих категорій партійна і громадська стежка є одним із варіантів реалізації швидкої стратегії кар'єрного зростання. Сьогодні активна частина молоді (особливо провінційна) розглядає партійну діяльність як свого роду «соціальний ліфт» (раніше можливості швидкого зростання пропонувала сфера бізнесу, проте, судячи зі всього, цей канал вертикальної мобільності останнім часом дещо звузився).

Існує стереотип, відповідно до якого молодь завжди й усюди радикальніша в політичному відношенні, ніж представники старших вікових груп, у тому числі стосовно схильності до протестних форм участі. Результати дослідження показують, що в цьому питанні ситуація не є однозначною, як це іноді уявляється. Порівняно з населенням у цілому рівень очікуваних протестних виступів молоді у цій сфері значно нижчий, так само як і безпосередня готовність до участі в них. І це пов'язано з мотивацією.

Відомо, що в механізмі спонукальних сил молоді до соціальної активності мають місце не тільки потреби та інтереси. Як комплекс особистісних якостей соціальна активність спирається й на інші компоненти свідомості: переконання, ціннісні орієнтації, цілі, бажання, прагнення тощо. І тут виникає запитання: чи всі ці компоненти свідомості особистості є рівнозначними спонукальними силами до соціальної активності?

Складність проблеми полягає, на наш погляд, у тому, що у стимулах, спонуканнях, мотивах соціальної активності мають місце домінуючі стимули, мотиви, на які треба звертати увагу при формуванні, розвитку соціальної активності молоді. Більш того, складність проблеми і в тому, що, як відмічає А. Г. Здравомислов, самі мотиви спонукання не залишаються незмінними. Вони змінюються услід за змінами об'єктивних умов життя і разом із розвитком суспільної свідомості [2, с. 51].

А. Леонт'єв також розглядає мотиви як спонукальні стимули до соціальної активності і поділяє їх на:

– провідні, або смислоутворюючі (ці мотиви є основними у здійсненні людиною певної діяльності, крім того, вони надають діяльності особистого змісту);

– мотиви-стимули – додаткові мотивуючі чинники, які можуть бути позитивними або негативними (винагороди і покарання).

Розподіл функцій між провідними і додатковими мотивами, на думку А. Леонт'єва, утворює систему ієрархії мотивів [5].

Соціальна активність також може бути мотивована внутрішньо. У цьому разі належить розрізнати неспецифічну і специфічну мотивації. Неспецифічна мотивація не пов'язана природним чином із результатом діяльності; у цьому разі мотив і результат діяльності не збігаються. А. Леонт'єв у цьому контексті говорив про брак відповідності цілі і мотиву.

Просоціальна діяльність, керована специфічною мотивацією, передбачає те, що принесення користі комусь чи усунення шкоди є автономною метою діяльності людини. У цьому випадку можна говорити про власне соціальну мотивацію.

Висновки. Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що соціальну активність молоді слід розглядати як якості особистості, як її спроможність до взаємодії із соціальним середовищем. І важливим спонукальним компонентом до соціальної активності молодих людей є внутрішня мотивація, пов'язана з потребами, інтересами, цінностями, мотивами, реалізація яких дозволяє реалізувати себе, свої задуми та приносить задоволення. Аксиологічна мотивація передбачає наявність в особі почуття обов'язку діяльності; залучення до громадської діяльності, мислиться суб'єктом у категоріях власної відповідальності. При цьому джерелом таких переконань є вірність цінностям, які молода людина вважає найбільш важливими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфриев Е. А. Социальная активность личности / Е. А. Ануфриев. – М. : Знание, 1978. – 45 с.
2. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 307 с.

3. Вербець В. Формування та реалізація духовно-творчого потенціалу / В. Вербець // Соц. психологія. – 2004. – № 3 (5). – С. 150–162.
4. Жук С. Мотиви громадської діяльності молоді / С. Жук // Соц. психологія. – 2008. – № 1. – С. 76–83.
5. Кривоконь О. Г. Фактори соціального формування особистості (соціально-філософський аспект) : монографія / О. Г. Кривоконь. – Х. : Факт, 2005. – 240 с.
6. Леонтьев А. Потребности, мотивы, эмоции : конспект лекций / А. Леонтьев. – М. : МГУ, 1971. – 42 с.
7. Лукашевич М. П. Політична соціалізація молоді: сутність і особливості в сучасній Україні / М. П. Лукашевич, Н. О. Даниленко // Тези IV Міжнародної науково-практичної конференції, лютий 2006 р. – Х. : Вид-во НАУ, 2006. – С. 155–161.
8. Лященко Л. Зміни соціокультурного середовища в Україні і значення емоційної зрілості молоді / Л. Лященко, І. Ластовченко. – К. : Рідна шк., 2003. – С. 31–33.
9. Москвичев С. Мотивация, деятельность и управление / С. Москвичев. – Киев, 2003. – 490 с.
10. Мануйлов Е. Н. Формирование нравственных потребностей и интересов вузовской молодёжи как фактор повышения её социальной активности : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 / Е. Н. Мануйлов. – Харьков, 1985. – 195 с.
11. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций : пер. с пол. / Я. Рейковский. – М. : Прогресс, 1979. – 293 с.
12. Чмихун С. Е. Соціальні та психологічні підстави діяльності суб'єкта знання в інформаційному суспільстві / С. Е. Чмихун // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2007. – Вип. 2 (28). – С. 125–131.

СОЦИАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ МОЛОДЕЖИ: К ПРОБЛЕМЕ ПОНИМАНИЯ СУЩНОСТИ

Мануйлов Е. Н.

Осуществлен социально-философский анализ сущности социальной активности молодежи. Доказано, что социальная активность – это инициативное и добровольное участие молодежи в различных сферах общественной жизни. Она может проявляться в одинаковой мере как в одной, так и во многих сферах жизнедеятельности общества. Социальная активность молодежи имеет определенную специфику, например угасание политического участия молодежи в жизни общества.

Ключевые слова: гражданская деятельность, гражданская активность, социальная активность, социальная активность молодежи, потребности, интересы, мотивы.

YOUTH SOCIAL ACTIVITY: TOWARDS THE UNDERSTANDING OF ESSENCE

Manuylov E. M.

The article deals with the social and philosophic analysis of the essence of youth social activity. Social activity is proved to be the initiative and voluntary participation of young

people in different spheres of social life, and social activity can become apparent in one or several fields of social life equally at that. Youth social activity is characterized by some features, for example by the extinction of youth political participation in the life of society.

Key words: *civil activity, social activity, youth social activity, needs, interests, motives.*

УДК 130.1

О. Ю. Панфілов, доктор філософських наук, доцент;

О. О. Савченко, кандидат філософських наук, доцент

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА

Розглянуто сутність професійної майстерності педагога та духовної культури як складової професійної майстерності. Розкрито роль і місце, визначено особливості впливу духовної культури на творчу діяльність педагога, його креативний потенціал, новаторство, формування професійних якостей.

Ключові слова: *професійна майстерність педагога, духовна культура, креативний потенціал, творчість.*

Постановка проблеми. Праця педагога без перебільшення є одним із найскладніших та найвідповідальніших різновидів людської діяльності. Вона вимагає від нього не лише досконалого володіння тим чи іншим предметом, а й, що очевидно, є основою відповідних умінь та здібностей, які б дозволили донести до молоді разом із знаннями необхідний для повноцінного життя накопичений людством протягом тисячоліть культурний досвід. Ці вміння та навички прийнято зазвичай визначати поняттям «професійна майстерність педагога», або «педагогічна майстерність», яке має достатньо тривалу історію свого розвитку та осмислення.

Як надзвичайно важливу проблему майстерність педагога розглядали ще античні мислителі – Сократ, Арістотель, Платон, Цицерон та ін. Видатні представники Античності залишили сучасній педагогіці цінний спадок, однією з найважливіших складових якого є гуманізм. Сьогодні як ніколи школі потрібен гуманістичний фундамент. І першорядне завдання освітян – повернути в навчально-виховний процес «зерно» народної і класичної педагогіки, її гуманістичну спрямованість, посилити духовну складову педагогічної діяльності [1].

Аналіз наукових джерел і публікацій з даної теми свідчить, що проблема духовної культури в науково-педагогічній діяльності, незважаючи на достатньо